

III. TARPTAUTINĖ TEISĖ

TARPTAUTINĖS SUTARTYS LIETUVOS TEISMŲ PRAKTIKOJE

Doktorantė Eglė Radušytė

Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas, Tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos teisės katedra, Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 46 69
Elektroninis paštas tek@ltu.lt

Pateikta 2001 m. kovo 28 d.

Parengta spausdinti 2001 m. balandžio 30 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos teisės katedros vedėjas doc. dr. S. Katuoka ir einantis šios katedros doc. pareigas dr. A. Paksas

Santrauka

Straipsnį sudaro trys dalys. Pirmojoje dalyje pateikiama bendra tarptautinių sutarčių taikymo Lietuvoje charakteristika. Lietuvos Respublikos teisinė sistema grindžiama Konstitucijos viršenybės principu. Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuotos tarptautinės sutartys yra sudėtinė Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis, turinti įstatymo galią. Esant ratifikuotos tarptautinės sutarties kolizijai su įstatymais ir kitais teisės aktais, tiek galiojančiais sutarties sudarymo metu, tiek įsigaliojusiais po sutarties įsigaliojimo, taikomos tarptautinės sutarties nuostatos. Tuo tarpu neratifikuotos tarptautinės sutartys neturi prieštarauti ne tik Konstitucijai, bet ir įstatymams. Todėl esant tokių sutarčių kolizijai su įstatymais ir kitais teisės aktais tampa problemiškas jų taikymas.

Antrojoje straipsnio dalyje nagrinėjamas tarptautinių sutarčių taikymas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikoje. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas žengė pirmuosius žingsnius taikydamas tarptautines sutartis. Šiuo metu Konstitucinis Teismas gana aktyviai taiko tarptautinę teisinę argumentaciją pagrįsdamas savo poziciją. Išskiriamos dvi grupės Konstitucinio Teismo dokumentų, kuriuose Teismas vadovaujasi tarptautinėmis sutartimis. Pirmiausia Konstitucinis Teismas, tirdamas, ar Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti Seimo aktai atitinka Konstituciją, ar Lietuvos Respublikos Prezidento ir Vyriausybės nutarimai atitinka Konstituciją ir įstatymus, remiasi tarptautinėmis sutartimis. Kita grupė dokumentų, kuriuos priima Konstitucinis Teismas, yra išvados, ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas, savo nutarimais aprobuodamas teismo sprendimus bei apibendrindamas teismų praktiką, formuoja teisminį precedentą, kuriuo žemesnės instancijos teismai vadovaujasi nagrinėdami bylas. Trečiojoje straipsnio dalyje dėmesys sutelkiamas į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir kitų teismų praktiką taikant tarptautines sutartis, pateikiant konkrečių bylų pavyzdžius.

TARPTAUTINIŲ SUTARČIŲ TAIKYMAS LIETUVOJE

1990 m. kovo 11 d. atkūrusi nepriklausomybę, Lietuva tapo tarptautinės bendrijos nare, grindžiančia savo santykius su užsienio valstybėmis ir tarptautinėmis organizacijomis visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis. Per pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį (1990–2000) Lietuvos Respublika su kitomis valstybėmis sudarė daugiau kaip 600, su tarptautinėmis organizacijomis – per 40 tarptautinių sutarčių, prisijungė prie daugiau kaip 200 tarptautinių konvencijų. Nuo to, kaip šių tarptautinių sutarčių nuostatos bus taikomos Lietuvos teismuose, priklausys ir Lietuvos siekių integruotis į tarptautines ir regionines organizacijas įgyvendinimas.

Teismų vaidmens įgyvendinant tarptautinės teisės normas, tarp jų ir tarptautines sutartis, didėjimas – būdingas tarptautinės teisinės sistemos bruožas. Tarptautinio Teisingumo Teismo teisėjo prof. R. Jenningso nuomone, „vienas svarbiausių pokyčių tarptautinėje teisėje pastaraisiais dešimtmečiais yra tokio masto, kiek ji taikoma nacionalinių teismų“ [4, p. 3].

Tarptautinės teisės normų taikymas nacionaliniuose teismuose vertinamas kaip veiksmingas būdas įgyvendinti tarptautinės teisės normas. Tarptautinė teisė iš esmės sustiprino savo pozicijas dėl to, kad vis daugiau tarptautinės teisės normų yra taikomos teismų, o esant būtinybei jų privalomas vykdymas užtikrinamas įvairiomis teisminės valdžios priemonėmis. Kita vertus, viena iš šiuolaikinių teismų veiklos ypatybių yra ta, jog vis dažniau yra taikomos tarptautinės teisės normos. Tai pirmiausia pasakytina apie tokią svarbią tarptautinės teisės sritį kaip žmogaus teisės. Šios srities efektyvumas labiausiai priklauso nuo žmogaus teisių teisminės gynybos.

Tarptautinės teisės normų, tarp jų ir tarptautinių sutarčių, taikymo galimybę ir tvarką nacionaliniuose teismuose lemia valstybės. Jungtinių Tautų tarptautinės teisės komisija nurodė: „Paprastai nacionaliniai teismai taiko nacionalinę teisę. Jų sprendimai tarptautinės teisės klausimais grindžiami tarptautine teise tik tiek, kiek jos nuostatos inkorporuotos į nacionalinę teisę“ [9, p. 370]. Taigi savo sprendimuose, susijusiuose su tarptautinės teisės taikymu, teismas turi remtis vidaus teisės norma, kuri jį tai daryti įgalioja. Vadovaudamasi teismine praktika, Tarptautinės teisės komisija padarė išvadą: „Net ten, kur dominuoja teorija, pagal kurią tarptautinė teisė yra nacionalinės teisės dalis, nacionalinis teismas gali grįsti savo sprendimą tarptautinės teisės principais tik nesant šį klausimą reguliuojančio įstatymo, nutarimo ar precedento...“ [9, p. 370].

Tarptautinės teisės normų taikymas teismuose iš principo nesiskiria nuo vidaus teisės normų taikymo, tačiau tam tikros specifikos yra. Bene pagrindinis skirtumas – specialus tarptautinis teisinis normų aiškinimas. Tarptautinės teisės norma teismai taiko laikydami ją tarptautinės teisinės sistemos dalimi, suteikdami jai tą prasmę, kurią ji turi šioje sistemoje.

Tarptautinių sutarčių taikymas Lietuvos teismuose problemiškas dėl kelių priežasčių. Pirmiausia ši problema yra gana nauja dešimtmetį egzistuojančioje teisinėje sistemoje. Tarptautinių sutarčių taikymo teismų praktikoje aktualumą lemia tai, kad iki 1990 m. Lietuvos teismai su tokia problema beveik nesusidurdavo, todėl nėra susiklosčiusios vienodos teismų praktikos šioje srityje. Dėl šios priežasties šiandien labai svarbu užtikrinti, jog tarptautinės sutartys teismų praktikoje būtų taikomos vienodai. Antra, taikant tarptautines sutartis didelę reikšmę turi vis dažniau išskylantis Lietuvos Respublikos sudarytų tarptautinių sutarčių ir konvencijų, prie kurių Lietuvos Respublika prisijungė, vietos Lietuvos teisinėje sistemoje klausimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucija paskelbė Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuotas tarptautines sutartis Lietuvos teisinės sistemos sudedamąja dalimi. Ši konstitucinė nuostata yra labai svarbi, nes daro didelę įtaką Lietuvos teisinės sistemos funkcionavimui. Konstituciniu lygiu garantuojama įvairių valstybės institucijų galimybė tiesiogiai taikyti ratifikuotas tarptautines sutartis. Tačiau dėl šios konstitucinės nuostatos Lietuvos teisės taikymo institucijos ir pirmiausia teismai susiduria su sudėtingomis teisinėmis problemomis. Šių problemų sudėtingumą lemia tai, kad Konstitucijos 138 straipsnyje minimos tik ratifikuotos tarptautinės sutartys. Viena vertus, taip yra užtikrinami demokratiniai teisėkūros principai, iš dalies ir principas, kuriuo vadovaujantis įstatymai ir kiti analogiško ir gana aukšto lygio aktai turi būti priimami arba įtraukiami į teisinę sistemą išimtinai Parlamento arba jam kontroliuojant. Kita vertus, šitaip už teisinės sistemos ribų paliekama gana nemažai tarptautinių sutarčių, kurių Seimas neratifikavo, bet kurias patvirtino Vyriausybė arba kurios įsigaliojo nuo jų pasirašymo dienos.

Be to, Konstitucija neįtvirtina ratifikuotų tarptautinių sutarčių prioriteto kolizijos su įstatymais ir kitais teisės aktais atveju. Tokį prioritetą numato Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas [15]. Šiame įstatyme nustatytas ratifikuotų tarptautinių sutarčių prioritetas joms prieštaraujančių valstybės vidaus įstatymų atžvilgiu reiškia, kad esant prieštaravimui tarp tarptautinės sutarties ir įstatymo teismai turėtų taikyti ne įstatymo taisykles, o normas, esančias sutartyje. Lietuvos Respublikos teisinė sistema grindžiama Konstitucijos viršenybės principu, tad įsigaliojusios ratifikuotos tarptautinės sutartys negali prieštarauti Konstitucijai, tačiau kolizijos atveju jos turi prioritetą įstatymų ir kitų žemesnės galios teisės aktų atžvilgiu. Tarptautinės sutartys turi prioritetą visų įstatymų atžvilgiu, tiek priimtų iki sutarties sudarymo ir galiojančių sutarties sudarymo metu, tiek ir įsigaliojusią po sutarties įsigaliojimo. Tačiau, kas turėtų prioritetą esant prieštaravimui tarp neratifikuotos tarptautinės sutarties ir įstatymo, Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas nenumato. Įstatyme tik formuluojamas bendras principas, jog įsigaliojusias tarptautines sutartis (tiek ratifikuotas, tiek ir neratifikuotas) Lietuvos Respublikoje privaloma vykdyti. Bet kaip įvykdyti įsigaliojusią neratifikuotą tarptautinę sutartį, prieštaraujančią Lietuvos Respublikos įstatymui, Lietuvos teisės aktai nenurodo.

Šiuo metu Lietuvoje dar nesusiformavo vienoda tarptautinių sutarčių taikymo teisinė praktika. Žengiami tik pirmieji netvirti ir nedrąsūs žingsniai tarptautinių sutarčių taikymo linkme. Akivaizdu, kad tarptautinėmis sutartimis, kaip teisine priemone, visapusiškai ir efektyviai dar nėra naudojamosi. Nepakankama teisėjų kvalifikacija taikant tarptautinių sutarčių normas yra viena iš priežasčių, kodėl verslininkai savo tarptautinėje komercinėje veikloje vengia teisminių procesų, į savo kontraktus įtraukdami arbitražines išlygas. Be to, ne tik teisėjai, bet ir advokatai nepasirengę taikyti tarptautinių sutarčių normų teisiniame procese. Praktikuojantys Lietuvos teisininkai nesusipažinę su tarptautinėmis sutartimis ir, matyt, dėl šios priežasties vengia jas taikyti. Tenka apgailestauti ir dėl to, kad nėra mokslinių darbų, skirtų Lietuvos teismų vaidmeniui taikant tarptautines sutartis.

Kalbėdamas apie tarptautinių sutarčių taikymo reikšmę, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjas dr. E. Bieliūnas taip įvertino vienos iš veiksmingiausiai įgyvendinamų tarptautinių sutarčių žmogaus teisių apsaugos srityje – Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įtaką: „Viena vertus, Konvencijos įtaka mūsų įstatymų leidybai, politikai ir teisės doktrinoms bei studijoms pastebima, kita vertus, ji pernelyg lėtai ir nedrąsiai skverbiasi į teisės taikymo praktiką, į besibylinėjančių sąmonę, į konkrečių bylų procesą, kur dar daug inercijos, nepagrįstų vilčių ir iliuzijų, stinga žinojimo, įgūdžių, sektinų pavyzdžių“ [1, p. 104]. Pasak Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo, „padėtis turėtų radikalčiai pasikeisti, kai Lietuvos advokatų korpusas pamatys, kad Konvencija yra tikrai galinga žmogaus teisių ir laisvių gynbos priemonė. Išmokę ją naudotis, advokatai, bent retsykais atsižvelgdami į precedentes, savo procesiniais veiksmais tiesiog privers gilintis į šią tematiką ir teismus. Kaip tik dėl to advokatūra atrodo esanti ta jėga, kuri pirmoji ir pačiu veiksmingiausiu būdu – konkrečiais atvejais – galiausiai įves Konvenciją į kasdienę mūsų tikrovę, praktiką ir bylas. Tačiau viena iš tam būtinų sąlygų yra gerai suvokti, kad tai yra netradicinis teisės šaltinis, reikalaujantis peržiūrėti ir papildyti įprastus teisės interpretavimo ir taikymo būdus“ [2, p. 65].

Praktinė tarptautinių sutarčių taikymo problema Lietuvos teismams iškilo, kai buvo sudarytos pirmosios tarptautinės sutartys dėl teisinės pagalbos. Šiuo metu Lietuva yra pasirašiusi ir ratifikavusi sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose su Baltarusijos Respublika, Estijos Respublika, Jungtinėmis Amerikos Valstijomis (tik dėl teisinės pagalbos baudžiamosiose bylose), Kazachstano Respublika, Latvijos Respublika, Lenkijos Respublika (buvo praplėsta teisinė pagalba numatant ją teikti ir darbo bylose), Moldovos Respublika, Rusijos Federacija, Turkija (dėl teisinės pagalbos civilinėse ir komercinėse bylose), Ukraina ir Uzbekistano Respublika. Šios tarptautinės sutartys reguliuoja teismų pavedimų vykdymo, teismo pranešimų ir kitokių teismo dokumentų siuntimo ir įteikimo, taikytinos teisės (kolizinių normų), teismų sprendimų pripažinimo ir kitus klausimus. Jeigu taikytinos teisės ar kitokį klausimą reguliuoja sutartis dėl teisinės pagalbos, šį klausimą reikia spręsti pagal tarptautinės sutarties taisykles, o ne pagal valstybės vidaus teisę. Pavyzdžiui, esant dvišalei teisinės pagalbos sutarčiai, kurioje yra sureguliuotas teisės, taikytinos nuosavybės santykiams, klausimas, turi būti taikoma atitinkama tarptautinės sutarties taisyklė, o ne Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 619 straipsnis [7, p. 359].

Žinoma, visais atvejais teismas, taikantis tarptautinę sutartį, pirmiausia turėtų:

1) įsitikinti, kad Lietuvos Respublika išreiškė savo sutikimą dėl tarptautinės sutarties privalomumo vienu iš 1969 m. Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės [10] 11 straipsnyje numatytų būdų, kad tarptautinė sutartis įsigaliojo ir ją privalu vykdyti. Tokią informaciją galima gauti kreipiantis į Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministeriją;

2) išsiaiškinti, ar Lietuvos Respublika, prisijungdama prie tarptautinės konvencijos, nepareiškė išlygų, nes išlygos, kaip žinoma, pakeičia vienų arba kitų sutarties nuostatų, taikomų konkrečios valstybės atžvilgiu, juridinę galią, taip pat ar atitinkamos išlygos nėra pareiškusi ne tik Lietuvos Respublika, bet ir užsienio valstybė, konvencijos dalyvė, kurios teisę teismas turi taikyti. Tokią informaciją gali suteikti Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija.

TARPTAUTINĖS SUTARTYS LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIO TEISMO PRAKTIKOJE

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnis numato, kad Konstitucinis Teismas „garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą, nustatyta tvarka sprenddamas, ar įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai neprieštarauja Konstitucijai, taip pat ar Respublikos Prezidento bei Vyriausybės aktai neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams“ [17]. Šioje įstatymo nuostatoje pasigendame nuorodos į tarptautines sutartis. Apskritai tarptautinės sutartys minimos vos keliuose Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo straipsniuose.

Konstitucinio Teismo teisėjas doc. dr. Stasys Stačiokas pateikė sąlyginę Konstitucinio Teismo dokumentų, kuriuose taikoma tarptautinė teisinė argumentacija, klasifikaciją:

1) dokumentai, kuriuose vertinami patys tarptautinės teisės šaltiniai, ar jie atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją;

2) dokumentai, kuriuose tarptautinės teisės šaltiniais remiamasi kaip neginčijamais doktriniais argumentais, grindžiančiais Konstitucinio Teismo sprendimą [5, p. 37].

Pirmosios grupės Konstitucinio Teismo dokumentai, t.y. kai Konstitucinis Teismas nagrinėjo, ar tarptautinės teisės šaltiniai – tarptautinės sutartys atitinka Konstituciją, pasak Konstitucinio Teismo teisėjo, susiję su Konstitucijos nuostatomis, kad „tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis“ (138 str. 3 dalis) ir „negalioja joks įstatymas ar kitas teisės aktas priešingas Konstitucijai“ (7 str. 1 dalis), taip pat su Konstitucijos 105 straipsnio trečiosios dalies 3 punkto nuostata, jog „Konstitucinis Teismas teikia išvadas [...] ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai“. Šiuo atveju pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją sprendžiamas ne teisinės galios klausimas, o prasminis Konstitucijos ir tarptautinės sutarties turinio suderinamumas.

Vadovaudamasis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymu, Konstitucinis Teismas gali tirti tiek įsigaliojusių, tiek ir neįsigaliojusių ratifikuotinių tarptautinių sutarčių konstitucingumą. Su paklausimu, ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys atitinka Konstituciją, į Konstitucinį Teismą gali kreiptis tik Seimas ir Prezidentas. Šie paklausimai nagrinėjami pagal tyrimo, ar teisės aktai atitinka Konstituciją, bendras taisykles.

Iki šiol Konstitucinis Teismas išnagrinėjo tik vieną bylą, kurioje tiesiogiai vertinama, ar tarptautinė sutartis atitinka Konstituciją. Tai 1995 m. sausio 5 d. išnagrinėta byla Nr. 22/94 pagal pareiškėjo – Lietuvos Respublikos Prezidento paklausimą dėl išvados, ar Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsniai ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnis atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją [22]. Šioje byloje išsprendęs, kad pagal konkrečius paklausimo klausimus Konvencija neprieštarauja Konstitucijai, Konstitucinis Teismas, remdamasis Lietuvos Respublikos Konstitucija ir teisės doktrina, kartu išaiškino teorinius ir praktinius Konstitucijos ir Konvencijos, kaip tarptautinės teisės šaltinio, sąveikos klausimus. „Reikia tiktai pasidžiaugti šia Konstitucinio Teismo išvada, nes sunku įsivaizduoti, kokių būtų padarinių Teismui konstatavus, kad konvencija prieštarauja net penkiems Konstitucijos straipsniams“, – tokio sprendimo svarbą savo straipsnyje pabrėžia K. dr. Stungys ir prof. habil. dr. V. Vadapalas [6, p. 9].

Be kita ko, Konstitucinis Teismas šioje išvadoje konstatavo, kad „tarptautinės sutartys, taip pat Konvencija, atskirose teisinės veiklos srityse taikomos nevienodai, konkrečius jų taikymo būdus ir formas nustato Lietuvos Respublikos įstatymai“. Vadovaujantis šia išvada Lietu-

vos Respublikos tarptautinės sutartys neturėtų būti vienodai taikomos civilinėje ir baudžiamojoje teise: *baudžiamojoje teise* tiesiogiai taikomi Lietuvos Respublikos baudžiamieji ir baudžiamojo proceso įstatymai, o tarptautinės sutartys taikomos tik specialiais šių įstatymų nustatytais atvejais (BK 71 str. ir BPK 20, 21, 21¹, 21², 22, 22¹ ir 22² str.); tuo tarpu *civilinėje teise* yra nustatytas tiesioginis tarptautinių sutarčių taikymas. Kai kuriuose Lietuvos Respublikos įstatymuose yra nuostatų dėl tarptautinių sutarčių taikymo. Pavyzdžiui, šiuo metu galiojančio Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 606 straipsnio pirmoji dalis numato, kad „jeigu Lietuvos Respublikos tarptautinėmis sutartimis nustatytos kitokios taisyklės negu tos, kurias numato Lietuvos Respublikos civiliniai įstatymai, tai taikomos tarptautinių sutarčių taisyklės“ [19]; Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 482 straipsnis numato, kad „jeigu Lietuvos Respublikos tarptautine sutartis arba konvencija, prie kurios yra prisijungusi Lietuvos Respublika, nustato kitokias taisykles negu tos, kurios išdėstytos Lietuvos Respublikos civilinio proceso įstatymuose, taikomos tarptautinės sutarties ar konvencijos taisyklės“ [21]; naujojo Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.13 straipsnis numato:

„1. Jeigu Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse nustatytos kitokios taisyklės negu tos, kurias numato šis kodeksas ir kiti Lietuvos Respublikos įstatymai, taikomos Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių normos.

2. Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys civiliniams santykiams taikomos tiesiogiai, išskyrus atvejus, kai tarptautinė sutartis numato, jog jos taikymui būtinas Lietuvos Respublikos vidaus teisės aktas.

3. Tarptautinių sutarčių normos turi būti taikomos ir aiškinamos atsižvelgiant į jų tarptautinį pobūdį ir būtinumą užtikrinti vienodą jų aiškinimą bei taikymą“ [20].

Taigi nei šiuo metu galiojantis, nei naujasis Civilinis kodeksas, nei Civilinio proceso kodeksas neišskiria ratifikuotų tarptautinių sutarčių, o kalba apie tarptautines sutartis apibendrinčiai. Tai reikštų, kad jeigu neratifikuotose tarptautinėse sutartyse nustatytos kitokios taisyklės, negu tos, kurias numato šie kodeksai, kiti įstatymai, tokių neratifikuotų tarptautinių sutarčių taisyklės ir taikomos. Tačiau Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas kolizijos atveju pirmenybę teikia tik ratifikuotoms tarptautinėms sutartims.

Antroji Konstitucinio Teismo dokumentų grupė, kurią išskiria doc. dr. S. Stačiokas, – dokumentai, kuriuose tarptautinės teisės šaltiniais, taip pat ir tarptautinėmis sutartimis remiamasi kaip neginčijamais doktrininiiais argumentais, grindžiančiais Konstitucinio Teismo sprendimą, t.y. kai Konstitucinis Teismas sprendžia, ar Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti Seimo priimti teisės aktai atitinka Konstituciją, taip pat ar Prezidento bei Vyriausybės aktai atitinka Konstituciją arba įstatymus. Ši dokumentų grupė gausesnė.

Konstitucinė justicija dar iki Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ratifikavimo neišvengė Konvencijos įtakos – tiek tiesioginės, tiek netiesioginės. Pasak Konstitucinio Teismo teisėjo dr. E. Jarašiūno, „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika, kai taikė Konvenciją, galima skirti į du laikotarpius:

1) laikotarpis iki Konvencijos ratifikavimo (šio laikotarpio pabaigą žymi ypač reikšminga Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada, suformulavusi konstitucinės justicijos poziciją Konvencijos atžvilgiu);

2) laikotarpis Konvencijai tapus nacionalinės teisės sistemos sudedamąja dalimi, reikšmingu šalies konstitucinės teisės šaltiniu“ [3, p. 87].

Pirmajame etape, dr. E. Jarašiūno nuomone, Konstituciniam Teismui Konvencija – visų pirma autoritetingas tarptautinis žmogaus teisių apsaugos šaltinis, savo esme giminingas Konstitucijos turiniui, kurio negalima nepastebėti, nepaisyti. Šio laikotarpio Lietuvos Konstitucinio Teismo praktikai būdinga tai, kad neratifikuota Konvencija tampa papildomu Konstitucijos normų interpretavimo elementu.

Antrajam laikotarpiui būdinga tai, kad Konstitucinio Teismo praktikoje formuojasi Konvencijos panaudojimo „dviejų aukštų“ sistema. Konstitucinis Teismas, priimdamas nutarimus, remiasi ne tik Konvencija arba atskira jos norma, bet pasitelkia ir Europos žmogaus teisių komisijos, ir Europos žmogaus teisių teismo praktiką [3, p. 93].

Pirmieji Konstitucinio Teismo žingsniai, kuriuos jis žengė taikydamas tarptautinės teisės aktus, buvo atsargūs. Savo argumentaciją Konstitucinis Teismas grindė nuoroda į „visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas“. Pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 13 d.

nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 148 straipsnio antrosios dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 93 straipsnio 1 ir 2 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, kuriame buvo sprendžiamas Baudžiamojo kodekso numatytos papildomos bausmės – konfiskavimo konstitucingumo klausimas, tarptautinė sutartis neminama, ji numanoma. Atrodytų, Konstitucinis Teismas stengiasi išvengti detalių, konkretikos.

Vėlesniuose savo sprendimuose, nutarimuose, išvadose ir kituose dokumentuose Konstitucinis Teismas vis dažniau atsigręžia į tarptautinės teisės aktus. Iki šiol Konstitucinis Teismas savo veikloje jau rėmėsi šiais tarptautinės teisės aktais: Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1999 m. gegužės 11 d., 1999 m. gruodžio 21 d., 2001 m. sausio 11 d.), Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Tarptautinių politinių ir pilietinių teisių paktu (1998 m. gruodžio 9 d., 2000 m. birželio 30 d., 2001 m. sausio 11 d.), Tarptautinių ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktu (1997 m. gruodžio 18 d.), Tarptautinės Darbo Organizacijos konvencija dėl darbuotojų atstovų gynimo ir jiems teikiamų galimybių įmonėje, Tarptautinės Darbo Organizacijos konvencija dėl kolektyvinio derybų skatinimo (1999 m. sausio 14 d.), 1988 m. Jungtinių Tautų Organizacijos konvencija dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta, 1990 m. Europos konvencija dėl pinigų išplovimo ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto bei konfiskavimo (2000 m. gegužės 8 d.), Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (2000 m. birželio 13 d.), 1961 m. Romos konvencija, Berno konvencija (2000 m. liepos 5 d.), dvišale tarptautine sutartimi su Ukraina dėl piliečių įdarbinimo (1997 m. gruodžio 18 d.) ir kitais. Susipažinus su Konstitucinio Teismo priimtais sprendimais, nutarimais, išvadomis galima teigti, kad dažniausiai Konstitucinis Teismas remiasi Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1994 m. balandžio 13 d., 1994 m. gegužės 27 d., 1994 m. lapkričio 18 d., 1995 m. balandžio 20 d., 1995 m. gruodžio 6 d., 1996 m. balandžio 18 d., 1996 m. lapkričio 20 d., 1996 m. gruodžio 19 d., 1997 m. vasario 13 d., 1997 m. balandžio 8 d., 1997 m. gegužės 6 d., 1997 m. liepos 10 d., 1997 m. spalio 1 d., 1997 m. lapkričio 13 d., 1997 m. gruodžio 18 d., 1998 m. kovo 10 d., 1998 m. liepos 9 d., 1998 m. lapkričio 11 d., 1998 m. gruodžio 9 d., 1999 m. sausio 14 d., 1999 m. vasario 5 d., 1999 m. kovo 4 d., 1999 m. gegužės 11 d., 1999 m. gruodžio 21 d., 2000 m. sausio 7 d., 2000 m. vasario 10 d., 2000 m. gegužės 8 d., 2000 m. birželio 30 d., 2000 m. rugsėjo 19 d., 2001 m. sausio 11 d., 2001 m. vasario 12 d. ir kt.).

Išvardyti Konstitucinio Teismo dokumentai byloja apie tai, kad Konstitucinis Teismas, pagrįsdamas savo poziciją, aktyviai taiko tarptautinę teisinę argumentaciją. Tarptautinių sutarčių taikymo Lietuvoje požiūriu šių Konstitucinio Teismo dokumentų reikšmę sunku pervertinti: jie įtikinamai byloja apie tai, kad Konstitucijos normos dėl tarptautinių sutarčių įgyvendinamos praktikoje. Todėl didelę reikšmę turi tarptautinių sutarčių – tiek daugiašalių, tiek dvišalių, tiek ratifikuotų, tiek ir neratifikuotų, kuriomis vadovaujasi Konstitucinis Teismas, taikymo praktikos analizė. Reikėtų nepamiršti ir to fakto, kad nepaisant visų konstitucinio teisingumo ypatumų Konstitucinio Teismo praktika negali nesukelti susidomėjimo ir kitiems Lietuvos teismams. Spręsdami konkrečias bylas, jie vadovaujasi tarptautinėmis sutartimis ir neišvengiamai susiduria su analogiškais arba bent jau panašiomis problemomis.

TARPTAUTINĖS SUTARTYS LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO IR KITŲ TEISMŲ PRAKTIKOJE

Lietuvos Respublikos teismų įstatyme [16] nerasime nuostatų dėl tarptautinių sutarčių taikymo, nors, mūsų manymu, Lietuvos teismai, priimdami sprendimus, turėtų vadovautis ne tik valstybės vidaus teisės aktais, bet ir tarptautinėmis sutartimis. Todėl būtų tikslinga šio įstatymo 46 straipsnio 2 dalį, numatančią, kad „priimdamas sprendimą teismas vadovaujasi tais įstatymais, kurie neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai, įstatymams neprieštaraujančiais Vyriausybės nutarimais, įstatymams ir Vyriausybės nutarimams neprieštaraujančiais kitais norminiais aktais“ papildyti nuoroda į tarptautines sutartis.

Tuo tarpu Lietuvos Aukščiausiojo Teismo statuto 1 straipsnio ketvirtoji dalis numato, jog „Aukščiausiasis Teismas, neviršydamas savo įgaliojimų, sprendžia klausimus, kylančius iš tarptautinių sutarčių“ [18]. Tačiau, kokius klausimus, kylančius iš tarptautinių sutarčių, sprendžia Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, ši nuostata nekonkretizuoja.

Mūsų nuomone, tiek Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 46 straipsnis, tiek ir Lietuvos Aukščiausio Teismo statuto 1 straipsnis neturėtų būti aiškinami taip, kad tik Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra kompetentingas taikyti tarptautines sutartis ir spręsti tarptautinės sutarties bei vidaus teisės normų kolizijos klausimą. Šių įstatymų nuostatos neturėtų sudaryti kliūčių taikyti tarptautines sutartis bet kurios instancijos Lietuvos teisme.

Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 18 straipsnio 2 dalis numato, kad „Lietuvos Aukščiausiasis Teismas formuoja vienodą teismų praktiką taikant įstatymus“. Formuodamas šią praktiką, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėja įstatymus taikančių teismų praktiką. Tačiau tenka apgailestauti, kad formuojant vienodą teismų, taikančių tarptautinės privatinės teisės normas, praktiką iki šiol buvo parengta tik viena apžvalga ir nėra jokių duomenų apie atliktą teismų, taikančių ratifikuotas ir įstatymo galią turinčias Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis, praktikos analizę.

Lietuvos Aukščiausio Teismo senatas 1997 m. birželio 13 d. nutarimu Nr. 5 „Dėl įstatymų, reguliuojančių teismo sprendimo priėmimo ir išdėstymo tvarką, taikymo teismų praktikoje“ išaiškino teismams, kad Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys, taip pat konvencijos ir protokolai, prie kurių prisijungusi Lietuvos Respublika, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis ir taikomi tiesiogiai. Jeigu Lietuvos Respublikos tarptautinėmis sutartimis, konvencijomis arba protokolais nustatytos kitokios taisyklės negu tos, kurios išdėstytos Lietuvos Respublikos civiliniuose ir civilinio proceso įstatymuose, taikomos tarptautinių sutarčių taisyklės (CK 606 str. 1 d., CPK 482 str.) [8, p. 248–249]. Kaip matome, *civilinėje teisenoje* Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, priešingai nei Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, siūlo vienodai taikyti visas tarptautines sutartis, visas jas įvardydamas sudedamąja Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalimi (tuo tarpu Konstitucinis Teismas tik ratifikuotas tarptautines sutartis laiko sudedamąja Lietuvos teisinės sistemos dalimi, turinčia įstatymo galią).

Vėliau Lietuvos Aukščiausio Teismo senatas 1998 m. gegužės 15 d. nutarimu Nr. 1 „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas“ išaiškino teismams, kad teismas, nagrinėdamas bylas dėl asmens garbę ir orumą žeminančių ir tikrovės neatitinkančių žinių bei informacijos apie asmens privatų gyvenimą be jo sutikimo paskleidimo, turi vadovautis Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ str., Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymu, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rezoliucija dėl žurnalistikos etikos Nr. 1003 (1993), Europos žmogaus teisių teismo praktika. [...] Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis ir taikoma tiesiogiai kartu su nacionaliniais įstatymais, reguliuojančiais ginčo santykį (Konstitucijos 138 str. 3 d., Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių“ 12 str., CPK 11 str.). Europos žmogaus teisių teismo jurisdikcija apima visus Konvencijos aiškinimo bei taikymo klausimus (Konvencijos 45 str.). Teismas, taikydamas teisės aktus, turi vadovautis Europos žmogaus teisių teismo priimtais sprendimais, kuriais aiškinamos Konvencijos nuostatos bei jų taikymo klausimai [8, p. 324]. Šiuo atveju Lietuvos Aukščiausiasis Teismas iš visų tarptautinių sutarčių išskiria tik Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją bei išaiškina jos taikymo galimybes.

Pažymėtina, kad Lietuvos Aukščiausio Teismo senato 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimu Nr. 28 aprobuota „Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga“ taip pat parengta neatsižvelgiant į Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo dar 1995 m. priimtą išvadą [22] bei nutarimą [23]. Šioje apžvalgoje, plačiau aiškinant Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymo [15] nuostatas, siūloma vienodai taikyti tiek ratifikuotas, tiek ir neratifikuotas tarptautines sutartis: „Nors 1999 m. birželio 22 d. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymo 11 straipsnio 2 dalis šį principą (tarptautinės teisės prioriteto vidaus teisės atžvilgiu – *E. R.*) įtvirtina tik ratifikuotų tarptautinių sutarčių atžvilgiu, tačiau šis principas turi būti taikomas tiek ratifikuotų, tiek ir ratifikacijos nereikalaujančių tarptautinių sutarčių atžvilgiu. Šią išvadą patvirtina Lietuvos vidaus teisės galiojančios normos, nustatančios, kad esant neatitikimui ar prieštaravimui tarp tarptautinės sutarties nuostatų ir Lietuvos Respublikos įstatymų turi būti taikomos galiojančios tarptautinės sutarties

nuostatos, nepaisant to, ar ta sutartis yra ratifikuotina, ar ji ratifikacijos nereikalauja [...] Šią išvadą taip pat patvirtina 1969 m. Vienos konvencija dėl sutarčių teisės, kurios dalyvė yra ir Lietuva. Pagal jos 26–27 straipsnius galiojanti tarptautinė sutartis yra privaloma Lietuvai ir turi būti sąžiningai vykdoma, todėl teismai privalo taikyti galiojančios tarptautinės sutarties nuostatas, nepaisant to, kad vidaus teisės nustato kitokias taisykles. Tokią išvadą atitinka ir Lietuvos teismų praktika“ [7, p. 363].

Minėta apžvalga parengta vadovaujantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisminės praktikos apibendrinimo duomenimis. Šiame apibendrinime buvo įvertintos civilinės bylos, išnagrinėtos 1995–1998 m., kuriose buvo taikyti Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 603–621 straipsniai, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 477–481 straipsniai bei *Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys*. Iš viso buvo gautos 79 bylos, iš jų 43 bylos dėl užsienio teismų sprendimų pripažinimo ir 3 bylos dėl užsienio arbitražo sprendimų pripažinimo. Tai bene pirmoji Lietuvos Aukščiausiojo Teismo parengta apžvalga, be kita ko, gana išsamiai aptarianti ir Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių taikymą Lietuvos teismuose.

Kaip matome, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas ne kartą aiškino Lietuvos teismams, kaip taikyti tarptautines sutartis. Be to, ir pats Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, sprenddamas kasacines bylas, taikė tarptautines sutartis tiek civilinėse, tiek ir baudžiamosiose bylose.

1. TARPTAUTINIŲ SUTARČIŲ TAIKYMAS CIVILINĖSE BYLOSE

Pirmiausia norėtusi atkreipti dėmesį į tai, kad, panašiai kaip ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas, šio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija taip pat teikia rekomendacijas Lietuvos teismams, kaip taikyti tarptautines sutartis. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija civilinėje byloje *Petronėlė Roževičienė v. Panevėžio miesto valdyba, Joana Misevičienė, Povilas Grigaliūnas, Vilhelmas Grigaliūnas, Albinas Imbrasas, Stasys Kropas, Nr. 3K–3–384/99* konstatavo, kad 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija [11] yra sudėtinė Lietuvos teisės sistemos dalis, todėl teismai Lietuvos vidaus teisę turi aiškinti ir taikyti remdamiesi šia Konvencija ir, esant vidaus teisės ir Konvencijos nuostatų kolizijai, suteikti prioritetą Konvencijos nuostatom.

Panagrinėkime išsamiau, kaip Lietuvos teismai taiko tarptautines sutartis. Bet prieš tai reiktų akcentuoti, kad Lietuvos teismai taiko ne tik ratifikuotas, įsigaliojusias ir „Valstybės žiniuose“ paskelbtas, bet ir *nepaskelbtas, neratifikuotas* tarptautines sutartis. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 1998 m. sausio 5 d. nutartyje taikė 1961 m. Vienos konvenciją dėl diplomatinėlių santykių [13]. Ši Konvencija Lietuvoje įsigaliojo 1992 m. vasario 14 d., tačiau bylos nagrinėjimo metu jos autentiškas tekstas nebuvo išverstas į lietuvių kalbą ir „Valstybės žiniuose“ nebuvo paskelbtas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civ. byla *V. Stukonis v. JAV ambasada, Nr. 3K–1/98*). Be to, Lietuvos teismai taiko ne tik Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją bei kitas *daugiašales* tarptautines sutartis, bet ir *dvišales* tarptautines sutartis. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, nagrinėdama bylą pagal atsakovo Juzefo Montvilo lenkų kultūros fundacijos Lietuvoje kasacinį skundą civilinėje byloje dėl iškeldinimo iš negyvenamųjų pastatų, taikė Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo sutarties [24] 13, 14 ir 18 straipsnius, kurie nustato Lietuvos Respublikos tarptautinius įsipareigojimus tautinių bendrijų kultūrinio tapatumo saviraiškos srityje. Ši tarptautinė sutartis buvo taikoma siekiant nustatyti, ar sprendžiant atsakovo civilinių teisių ir pareigų klausimą nebuvo pažeisti Lietuvos tarptautiniai įsipareigojimai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civ. byla *Lietuvos dailės muziejus v. Juzefo Montvilo lenkų kultūros fundacija Lietuvoje, Nr. 3K–3–116/99*). Kitas pavyzdys – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, nagrinėdama bylą pagal pareiškėjo Konstantino Zylkovo kasacinį skundą civilinėje byloje dėl Migracijos departamento pareigūnų neteisėtų veiksmų, taikė Sutarties tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų [25] 4 ir 5 straipsnius bei Susitarimo tarp Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Rusijos Federacijos Vyriausybės dėl socialinių garantijų teikimo tvarkos nuolat Lietuvos Respublikoje gyvenantiems Rusijos Federacijos kariškiams pensininkams [26] 6 straipsnį. Šie straipsniai nustato Rusijos piliečių, nuolat gyvenančių Lietuvoje, teisinį statusą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civ. byla *Konstantinas Zylkovas v. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Migracijos departamentas, Nr. 3K–3–165/99*).

Tarptautinių sutarčių, reguliuojančių pavedimų suteikti informaciją apie užsienio teisę, taikymas

Remdamiesi 1968 m. Europos konvencija dėl informacijos apie užsienio teisę [12], informaciją apie valstybės, šios Konvencijos dalyvės, teisę Lietuvos teismai gali gauti šios Konvencijos nustatyta tvarka siųsdami pavedimą per Lietuvos Respublikos teisingumo ministeriją. Pateikti pavedimą suteikti informaciją apie užsienio teisę gali teismas tiek savo iniciatyva, tiek ir byloje dalyvaujančių asmenų prašymu. Pažymėtina, kad Lietuvos teismai, remdamiesi šia Konvencija, jau ne kartą kreipėsi su pavedimu dėl informacijos suteikimo apie taikytiną užsienio teisę. Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijai nagrinėjant byloje *Man-Producten Rotterdam B.V. v. individuali R. Sustavičiaus įmonė, Nr. 2T-198* užsienio arbitražo sprendimo pripažinimą kilo klausimas dėl teisės, taikytinos arbitražiniam susitarimui. Skolininko atstovas teigė, kad arbitražiniam susitarimui turi būti taikoma Olandijos teisė, o pagal šią teisę arbitražinis susitarimas negalioja. Teisėjų kolegija patenkino skolininko atstovo prašymą gauti oficialią informaciją apie Olandijos civilinio ir civilinio proceso kodekso atitinkamus straipsnius, reguliuojančius sutarčių sudarymą, arbitražų skyrimą ir jų taikymo praktiką bei nutartimi patvirtinusi skolininko parengtą pavedimą kreipėsi per Lietuvos Respublikos teisingumo ministeriją į atitinkamą Olandijos instituciją. Pavedimas buvo įvykdytas ir per Olandijos užsienio reikalų ministeriją teismui buvo atsiųstas Olandijos civilinio kodekso ir Civilinio proceso kodekso atitinkamų straipsnių angliškas tekstas.

Tarptautinių sutarčių, reglamentuojančių tarptautinį (užsienio) elementą turinčių bylų teisingumą, taikymas

Norėtusi pabrėžti, kad teisingai nustatyti civilinių bylų, turinčių tarptautinį (užsienio) elementą, teisingumą svarbu tiek vidaus, tiek ir tarptautinės teisės požiūriu. Teisingas teisingumo taisyklių taikymas turi tiesioginę įtaką priimto teismo sprendimo pripažinimui ir vykdymui užsienio valstybėje. Daugelio užsienio valstybių teisė, taip pat tarptautinės sutartys nustato, kad užsienio valstybės teismo sprendimas kitoje valstybėje nepripažįstamas, jeigu buvo pažeistos išimtinio teisingumo taisyklės. Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, komercinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose taip pat numatyta galimybė atsisakyti pripažinti užsienio valstybės teismo sprendimą, jeigu jis buvo priimtas pažeidžiant tarptautinės sutarties arba pripažįstančios valstybės imperatyvias teisingumo taisykles (pvz., Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos sutarties dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos, darbo ir baudžiamosiose bylose 54 str. 2 p. [28]).

Civilinių bylų, turinčių tarptautinį (užsienio) elementą, teisingumas Lietuvos teismams nustatomas atsižvelgiant į tai, ar Lietuva ir užsienio valstybė, su kuria yra susijęs ginčas, yra sudariusios dvišalę tarptautinę sutartį dėl teisinės pagalbos. Jeigu yra sudaryta tarptautinė sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, komercinėse ir šeimos bylose, bylos teisingumas turi būti nustatomas pagal tarptautinės sutarties taisykles (CPK 482 str.). Jei sudaryta daugiašalė tarptautinė sutartis teisingumo klausimais, prioritetas suteikiamas daugiašalėje tarptautinėje sutartyje nustatytoms teisingumo taisyklėms, išskyrus atvejus, kai daugiašalė tarptautinė sutartis numato, jog ji neturi įtakos valstybių, sutarties dalyvių, sudarytoms dvišalėms tarptautinėms sutartims.

Taigi, jeigu teisingumo klausimas yra išspręstas tarptautinėje sutartyje, kurios dalyvė yra Lietuvos Respublika, turi būti taikomos tarptautinės sutarties nuostatos, o ne teisingumo taisyklės, nustatytos Lietuvos teisės aktuose.

Deja, tenka konstatuoti, kad Lietuvos teismai teisingumo klausimą sprendžia pagal Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso taisykles, nors ir yra tarptautinė sutartis, nustatanti atitinkamų bylų teisingumą. Pavyzdžiui, Panevėžio apygardos teismas 1995 m. gruodžio 21 d. sprendimu Baltarusijos įmonei „ELLADA“ už sutarties pažeidimą priteisė atlyginti 16 871,84 Lt nuostolį ieškovui AB „Panevėžio muilas“. Teismo sprendime nenurodyta, kokių teisiniu pagrindu ši byla yra teisinga Lietuvos teismams. Byla buvo iškelta galiojant Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutarčiai dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civi-

linėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose [26]. Šios sutarties 20 straipsnis nustato, kad kompetingas nagrinėti bylas yra tos susitariančios valstybės teismas, kurios teritorijoje atsakovas turi gyvenamąją vietą arba buveinę. Atsakovo buveinė buvo Baltarusijoje, todėl pagal minėtą tarptautinę sutartį byla Lietuvos teismui nebuvo teisinga (Panevėžio apygardos teismo civ. byla AB „*Panevežio muilas*“ v. *mažoji įmonė „ELLADA*“, Nr. 3–30/95). Kitas pavyzdys – Klaipėdos apygardos teismas 1998 m. gegužės 26 d. sprendimu, remdamasis Civilinio proceso kodekso 138 straipsnio 8 dalimi ir 136 straipsnio 4 punktu, nurodė, kad ginčas yra teismingas teismui. Tačiau, kaip matyti iš bylos medžiagos, šalių ginčą sukėlė tarptautinio krovinių pervežimo sutartis, todėl bylos teisingumas turėjo būti nustatytas pagal 1956 m. Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvenciją [29] (Klaipėdos apygardos teismo civ. byla UAB „*Ferteksos autotransportas*“ v. *ASG European Road Transports A/S*, Nr. 3–59/98).

Tarptautinių sutarčių, reguliuojančių teismo pranešimų ir šaukimų siuntimą ir įteikimą, taikymas

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos tarptautinėmis sutartimis dėl teisinės pagalbos ir teisių santykių civilinėse, komercinėse ir šeimos bylose, siunčiami pranešimai arba šaukimai asmenims, esantiems užsienio valstybėse. Jeigu asmuo yra užsienio valstybėje, su kuria Lietuva nėra sudariusi dvišalės sutarties dėl teisinės pagalbos, pranešimai ir šaukimai, kol Lietuva nėra prisijungusi prie 1965 m. Hagos konvencijos dėl teismo ir kitų dokumentų įteikimo civilinėse ir komercinėse bylose užsienio valstybėse tvarkos, turi būti siunčiami diplomatiniais kanalais, t.y. teismas turi siųsti prašymą suteikti pagalbą ir visus reikiamus dokumentus Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai, o ši – Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijai, kuri per Lietuvos Respublikos diplomatinės atstovybes ir konsulines įstaigas atitinkamoje užsienio valstybėje perduoda juos atitinkamai užsienio valstybės institucijai vykdyti abipusiškumo pagrindu. Pranešimas apie pranešimų, šaukimų arba kitokių dokumentų įteikimą teismui turi grįžti analogiška atvirkštine tvarka. Analogiška diplomatinė tvarka turi būti sprendžiamas užsienio teismų pranešimų ir šaukimų įteikimas Lietuvoje esantiems asmenims, jeigu nėra dvišalės sutarties dėl teisinės pagalbos.

Tenka apgailestauti, kad Lietuvos teismai ne visada teisingai taiko dvišalių tarptautinių sutarčių dėl teisinės pagalbos nuostatas: siunčia pranešimus ir šaukimus užsienio valstybėje esantiems asmenims tiesiogiai, o ne tarptautinėse sutartyse nustatyta tvarka, tinkamai neįformina teismo pavedimo įteikti dokumentus užsienio valstybėje esančiam asmeniui, todėl tokio pavedimo neįmanoma įvykdyti ir t.t. Pavyzdžiui, Alytaus rajono apylinkės teismas, pažeisdamas Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos sutarties dėl teisinės pagalbos ir teisių santykių civilinėse, šeimos, darbo ir baudžiamosiose bylose [28] 3–13 straipsnius, pranešimą dėl bylos nagrinėjimo vietos ir laiko siuntė Lenkijoje gyvenančiai atsakovei tiesiogiai. Kiti pranešimai jau buvo siunčiami per Teisingumo ministeriją, tačiau dėl to, kad pavedimas suteikti teisinę pagalbą nebuvo tinkamai įformintas, dokumentai buvo gražinti atgal pavedimo neįvykdžius (Alytaus rajono apylinkės teismo civ. byla *D. Žilinskienė v. J. Olboiska*, Nr. 2–67/95).

Lietuvos teismų praktikoje taip pat buvo atvejų, kai teismai siuntė pranešimus ir šaukimus užsienyje esantiems asmenims tiesiogiai, nors, nesant su atitinkama valstybe sudarytos dvišalės sutarties dėl teisinės pagalbos, nurodytoji korespondencija turėjo būti siunčiama diplomatiniais kanalais. Pavyzdžiui, taip buvo padaryta Alytaus rajono apylinkės teismo nagrinėjamoje civilinėje byloje *J. Farbas v. France – Zolt Farbas*, Nr. 2–368/95; Panevėžio apygardos teismo civilinėje byloje *Panevėžio apygardos vyriausiasis prokuroras v. PEER International*, Nr. 3⁸–45/97.

Tarptautinių sutarčių, reguliuojančių sutartinėms prievolėms taikytinos teisės klausimus, taikymas

Lietuvos teismai, sprenddami sutartinėms prievolėms taikytinos teisės klausimą, taiko tarptautines sutartis. Pavyzdžiui, Kauno apygardos teismas civilinėje byloje *Baloise Insurance Company v. R. Varaškos individuali įmonė*, Nr. 2–159/98 taikė 1956 m. Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvenciją. Nors pasitaiko ir tarptautinių sutarčių netaikymo atvejų. Pavyz-

džiui, Panevėžio apygardos teismo civilinėje byloje *GTK–W.Grundler GmbH v. UAB „Kėdainių Triada“*, Nr. 3–35/98 bei byloje *Panevėžio miškų urėdija v. Kras–Kalte B.V.*, Nr. 3–22/98 nebuvo taikoma 1980 m. Vienos konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo pardavimo sutarčių, nors šią Konvenciją taikyti reikėjo.

Tarptautinių sutarčių, reguliuojančių užsienio arbitražų sprendimų pripažinimą, taikymas

Lietuvos teismai, pripažindami užsienio arbitražų sprendimus, ne visada vadovaujasi 1958 m. Konvencija dėl užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo [30]. Ši Konvencija reguliuoja tik užsienio arbitražų sprendimų pripažinimą, todėl prieš taikant šią Konvenciją būtina įsitikinti, ar sprendimas, kurį prašoma pripažinti, yra užsienio arbitražo sprendimas. Lietuvos teismų praktikoje buvo atvejų, kai teismai, sprenddami užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo klausimą, taikė ne 1958 m. Konvenciją, o dvišales tarptautines sutartis dėl teisinės pagalbos. Pavyzdžiui, Kauno apygardos teismas, remdamasis Lietuvos Respublikos ir Ukrainos sutartimi dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose [31], pripažino Tarptautinio komercinio arbitražo prie Ukrainos prekybos ir pramonės rūmų sprendimą. Šiuo atveju ši dvišalė sutartis dėl teisinės pagalbos taikyta nepagrįstai, nes buvo prašoma pripažinti ne Ukrainos teismo, o arbitražo sprendimą, todėl turėjo būti taikoma 1958 m. Konvencija (Kauno apygardos teismo civ. byla *Terebovlės sauso nuriebito pieno gamykla v. UAB „Belteks“*). Analogišką klaidą padarė Vilniaus apygardos teismas, kuris, remdamasis Lietuvos Respublikos ir Ukrainos sutartimi dėl teisinės pagalbos, atsisakė pripažinti Tarptautinio komercinio arbitražo prie Ukrainos pramonės ir prekybos rūmų sprendimą (Vilniaus apygardos teismo civ. byla *„Natali“ v. UAB prekybos namai „Luri“*, Nr. 2A²⁸–1856/97).

2. TARPTAUTINIŲ SUTARČIŲ TAIKYMAS BAUDŽIAMOSIOSE BYLOSE

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat nagrinėja, ar atliekant parengtinį tardymą, vykstant teisminiam procesui baudžiamosiose bylose nebuvo pažeistos tarptautinių sutarčių nuostatos. Daugeliu atvejų Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatuodavo, jog tokių pažeidimų nebuvo, tačiau Europos žmogaus teisių teismo Strasbūre pripažintos priimtiniomis šio teismo jurisdikcijai bylos prieš Lietuvą to nepatvirtina.

Pateiksime kelis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus nutarčių, kuriose konstatuojama, kad tarptautinių sutarčių (šiuo atveju Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos) nuostatos nebuvo pažeistos, pavyzdžius. Tai: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 1999 m. gegužės 11 d. nutartis (kasacinė byla Nr. 2K–200/99), Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. birželio 29 d. nutartis (kasacinė byla Nr. 2K–422/99), Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. rugsėjo 6 d. nutartis (kasacinė byla Nr. 2K–348/2000). Panagrinėkime šiuos pavyzdžius išsamiau.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija 1999 m. gegužės 11 d. nutartimi kasacinėje byloje Nr. 2K–200/99, atmesdama nuteistojo A. Butkevičiaus ir jo gynėjų kasacinius skundus, konstatavo, kad „*įrodymai byloje surinkti ir įvertinti nepažeidžiant BPK 18 str., 74 str. ir 75 str. normų, taip pat Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 3, 5, 6, 7, 8, 13, 14 straipsnių reikalavimų [...] Kasaciniuose skunduose yra daromos nuorodos į atitinkamus Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos straipsnius. Kasaciniuose skunduose paminėti Konvencijos straipsniai turi savo analogus Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir plačiau yra reguliuojami nacionalinėje teisėje – Lietuvos Respublikos baudžiamojo ir baudžiamojo proceso kodeksų normomis. Todėl kasacinių skundų argumentai buvo svarstyti nacionalinės teisės kontekste, papildomai nedarant nuorodų į Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos normas*“.

Kitoje kasacinėje byloje Nr. 2K–422/99 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 1999 m. birželio 29 d. nutartimi netenkino kasacinio skundo nurodydama, jog „*byloje nėra duomenų, kad nagrinėjant baudžiamąją bylą būtų pažeistos Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatos, o bylą nagrinėjo šališkas teismas, kuris neobjektyviai išsprendė bylą*“.

Paminėtina dar viena kasacinė byla Nr. 2K–348/2000, kurioje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2000 m. rugsėjo 6 d. nutartimi atmetė kasacinius skundus, laikydama atmetiniais kasacinių skundų argumentus, kad byloje buvo pažeisti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje numatyti reikalavimai, bei teigdamą, jog „Lietuvos Respublikos BPK 317¹ str. 1 d. įtvirtinta diskrecinė norma neatima Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 3 dalies „d“ punkte numatytos teisės, tačiau reikalauja teisiųjų aktyvumo šią teisę įgyvendinant, nes teisiemieji teismo nagrinėjimo metu turi teisę pareikšti prašymą, kad liudytojai, kurių asmens tapatybę nustatantys duomenys yra įslaptinti, būtų teismo apklausti ir teismas tokį prašymą privalo apsvarstyti“.

Neatsilikdami nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo panašiai elgėsi ir žemesnės instancijos Lietuvos teismai. Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjas 2000 m. liepos 14 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 1S–147/2000 atmetė teismo posėdyje apeliacine tvarka išnagrinėtą suimtojo A. Kubiliaus gynėjo skundą nurodydamas, kad „kardomosios priemonės – suėmimo pratęsimas nepažeidžia gynėjo nurodyto Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 str. 3 d., reglamentuojančio skubų suimtojo asmens pristatymą teisėjui ir suimtojo teisės į bylos nagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką (kitur vertimas – per pagrįstą laiko terminą) arba paleidimą proceso metu. Šioje ir ankstesnėse teismų nutartyse nurodytos A. Kubiliaus suėmimo priežastys. Tai, kad jis suimtas tik teismo sprendimų pagrindu pagrįstai įtariant jį padarius nusikaltimą, laikantis įstatymo nustatytos suėmimo skyrimo ir pratęsimo tvarkos, ir tai, kad byla sudėtinga ir reikalauja laiko sąnaudų įrodymų įteisinimo prasme, yra pakankamai manyti, kad šios teisės į asmens laisvę A. Kubiliaus atžvilgiu nėra pažeistos“. Arba Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėja 2000 m. spalio 27 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 1S–205, 206, 207/2000 atmetė kaltinamojo A. Kubiliaus gynėjo skundą nurodydama, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 straipsnio 1 ir 3 dalies, 6 straipsnio 1 dalies reikalavimai nepažeidžiami. Arba Klaipėdos apygardos administracinio teismo teisėjų kolegija 1999 m. spalio 5 d. nutartimi administracinėje byloje Nr. 5A–194/99 nors ir patenkino K. Juršos skundą, tačiau nurodė: „Manyti, jog teismo įpareigojimai K. Juršai buvo paskirti vadovaujantis įstatymu, prieštaraujančiu LR Konstitucijai, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai, nėra pagrindo, nes LR Konstitucijos 20, 22, 24, 31, 32 str. bei atitinkamuose Konvencijos straipsniuose yra numatyta, kad žmogaus teisės ir laisvės gali būti varžomos įstatymų numatytais atvejais, siekiant demokratinėje visuomenėje valstybės saugumui ir visuomenės saugai, viešajai tvarkai palaikyti, užkirsti kelią nusikalstamumui, apsaugoti žmonių sveikatą ar moralę arba apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves. Būtent tokia paskirtis yra LR organizuoto nusikaltumo užkardymo įstatymo“.

Pabrėžtina, kad vis dėlto kartais Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija pripažindavo ir tarptautinės sutarties nuostatų pažeidimą. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 1999 m. rugsėjo 30 d. nutartimi kasacinėje byloje Nr. 2K–420/99, išnagrinėjusi visų kasacinių skundų argumentus, patikrino pirmosios instancijos teismo nuosprendį ir apeliacinės instancijos teismo nutartį, juos iš dalies patenkino bei pripažino, kad:

„[...] Klaidinga yra Kauno apygardos teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos išvada dėl BPK 22¹ str. normos taikymo A. Stašaičio atžvilgiu.

Iš baudžiamosios bylos matyti, kad Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra 1994 m. spalio 25 d. kreipėsi į Rusijos Federacijos generalinį prokurorą, reikalaudama išduoti A. Stašaitį. Nors šis reikalavimas surašytas ir paruoštas neprisilaikant BPK 22 str. numatytos tvarkos, tačiau iš jo nedviprasmiškai seka, kad reikalaujama išduoti A. Stašaitį, kadangi jam iškelta baudžiamoji byla pagal BK 87 str. (Valiutos operacijos taisyklių pažeidimas (17 t. b.l. 1–3)).

Iš Rusijos Federacijos generalinės prokuratūros 1994 m. spalio 31 d. nutarimo matyti, kad A. Stašaitis išduodamas už operacijų su vertybiniais popieriais arba užsienio valiutos taisyklių pažeidimą, tačiau nurodytas LR BK 97 str. Toliau, kaip pasakyta nutarime, remiantis išdėstytu, vadovaujantis sutartimi tarp Rusijos Federacijos ir Lietuvos Respublikos dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose, patenkinti Lietuvos

Respublikos generalinės prokuratūros prašymą dėl A. Stašaičio išdavimo ir tolesnio jo patraukimo baudžiamojon atsakomybėn. Abi šalys vadovavosi minėta sutartimi, nors ji įsigaliojo tik 1995 m. sausio 21 d.

Pagal BPK 22¹ str. ir BPK 22 str. asmuo išduodamas ne apskritai patraukti jį baudžiamojon atsakomybėn, o už konkretų nusikaltimą. Konkretumo taisyklė veikia ir pagal Europos konvencijos dėl ekstradicijos 14 str. Tokiu būdu, asmens išdavimas abstrakčiai, o ne už konkretų nusikaltimą, faktiškai negali būti vykdomas.

A. Stašaitis be išdavusios jį užsienio valstybės sutikimo, be BK 87 str., dar nuteistas ir pagal BK 274 str. 3 d., 275 str. 3 d., 162¹ str. 1 d., 162² str., 162⁴ str., 162⁵ str., 207 str. 1 d., 207 str. 2 d. Tokiu būdu, pažeista ne tik BPK 22¹ str. norma, bet ir Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutarties dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose 66 str. nuostata dėl išduoto asmens baudžiamojo persekiojimo ribos, nes A. Stašaičiui kaltinimo pareiškimo metu (1996 m. rugpjūčio 14 d.) ir nuosprendžio priėmimo dieną Sutartis galiojo.

A. Stašaitis gali būti nuteistas už nusikaltimus, už kuriuos nebuvo išduotas, jeigu tuo reikalu bus gautas Rusijos Federacijos sutikimas. Iki šiol tokio sutikimo negauta, tačiau galima bandyti jį gauti ir priklausomai nuo rezultatų spręsti tolesnę bylos eigą“.

Kartais ir žemesnės instancijos Lietuvos teismai savo nutartyse konstatuodavo tarptautinių sutarčių nuostatų pažeidimus. Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjas 2000 m. vasario 8 d. nutartimi nutarė prokuroro prašymo netenkinti, nuroydamas kad:

„[...] Lietuvos Respublikos teisėsaugos organai, neturėdami A. Stašaitį išdavusios užsienio valstybės sutikimo, sulaukę jį pagal BK 97 str. ir perdavę teismo žinion, pažeidė Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutarties dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose 66 str. 1 punktą ir jį atitinkantį Lietuvos Respublikos BPK 22¹ str.

Dėl šios priežasties minėti tardymo veiksmai yra negaliojantys, o faktinio A. Stašaičio kardomojo kalinimo teisinis pagrindas yra ne Vilniaus miesto pirmojo apylinkės teismo 1994 07 25 nutartis ir ne 1995 m. kovo 20 d. Kauno miesto tardymo skyriaus nutarimas, o 1994 m. lapkričio 25 d. nutarimas skirti kardomąją priemonę – suėmimą – baudžiamojoje byloje Nr. 20–1–403–94, kurioje parengtinį tyrimą darė Kauno miesto tardymo skyrius.

[...] Nagrinėdamas prokuroro prašymą pratęsti suėmimo terminą, teismas atkreipė dėmesį į tai, kad pirmosios instancijos teismas, nepažeisdamas Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos tarpusavio teisinio bendradarbiavimo sutarties (66 str. 1 d.) ir Lietuvos Respublikos BPK 22¹ str., galėjo nuteisti A. Stašaitį tik pagal BK 87 str. (1992 10 07 įst. red.) ir paskirti jam maksimalią penkerių metų laisvės atėmimo bausmę“.

Vadovaudamasi tarptautinių sutarčių nuostatomis, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija grindė savo nutartis. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 1999 m. gruodžio 21 d. nutartimi kasaciniėje byloje Nr. 2K–943/99 iš dalies tenkindama kasacinį skundą daro nuorodą ir remiasi Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 3 dalies „d“ punktu: „Kasatoriaus tvirtinimas, kad nėra reikalo tikrinti liudytojų E. Valiūno, N. Muchanovos ir V. Škėrienės parodymų, nes R. Arapovo kaltė visiškai įrodyta, nepriimtinas. Visų pirma tai susiję su teisės į gynybą garantijomis, kurios nuosekliai įtvirtintos baudžiamojo proceso įstatymuose (BPK 172, 229, 260, 267 ir kituose straipsniuose, taip pat Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 str. 3 dalies „d“ punkte)“.

Kaip matome iš pateiktų įvairių instancijų Lietuvos teismų (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, apeliacinių, apygardos ir apylinkių teismų) skirtingos teisenos (tiek administraciniėje, tiek civilinėje, tiek ir baudžiamojoje teisenoje) bylų pavyzdžių, Lietuvos teisminė praktika taikant tarptautines sutartis dar labai skurdi. Tačiau reikia tikėtis, kad ateityje Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys ne tik bus Lietuvos teisės kūrimo rezultatas, bet greičiau ir drąsiau skverbsis į teisės taikymo praktiką, besibylinėjančiųjų sąmonę, į konkrečių bylų procesą.

Išvados

Apibendrinant atliktą tarptautinių sutarčių taikymo Lietuvos teismuose tyrimą, galima suformuluoti šias pagrindines išvadas:

1. Konstituciniu lygiu garantuota įvairių valstybės institucijų galimybė tiesiogiai taikyti ratifikuotas tarptautines sutartis susijusi su sudėtingomis problemomis dėl teisingo tarptautinių sutarčių normų nustatymo ir taikymo. Šių problemų sudėtingumą daugiausia lemia jų naujumas. Lietuvoje dar nėra vienodos tarptautinių sutarčių taikymo praktikos. Žengiami tik pirmieji netvirti ir nedrąsūs žingsniai tarptautinių sutarčių taikymo linkme. Akivaizdu, kad tarptautinėmis sutartimis, kaip teisine priemone, visapusiškai ir veiksmingai dar nėra naudojamosi. Praktikuojantys Lietuvos teisininkai nepakankamai susipažinę su Lietuvos Respublikos sudarytomis tarptautinėmis sutartimis ir konvencijomis, prie kurių Lietuva prisijungė, ir, matyt, dėl šios priežasties vengia jomis naudotis. Tenka apgailėstauti ir dėl to, kad nėra mokslinių darbų, skirtų Lietuvos teismų vaidmeniui taikant tarptautines sutartis.

2. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas žengė pirmuosius žingsnius taikydamas tarptautines sutartis. Konstitucinis Teismas, tirdamas, ar Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti Seimo aktai atitinka Konstituciją, ar Lietuvos Respublikos Prezidento dekretai ir Vyriausybės nutarimai atitinka Konstituciją ir įstatymus, remiasi tiek daugiašalėmis, tiek ir dvišalėmis, tiek ratifikuotomis, tiek ir neratifikuotomis tarptautinėmis sutartimis. Dažniausiai Konstitucinis Teismas remiasi Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Dėl Konstitucinio Teismo teikiamų išvadų, kad Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai, galima kreiptis į Teismą jau po tarptautinės sutarties įsigaliojimo arba iki sutarties ratifikavimo Seime. Iki šiol Konstitucinis Teismas išvadų dėl įsigaliojusių tarptautinių sutarčių konstitucingumo neteikė. Ir apskritai Konstitucinis Teismas pateikė tik vieną išvadą, kad tarptautinė sutartis atitinka Konstituciją. Tai išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

3. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškina teismams, kaip taikyti tarptautines sutartis. Be to, Teismas ir pats taiko tarptautines sutartis ne tik civilinėse, bet ir baudžiamosiose bylose. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėja, ar atliekant parengtinį tardymą, vykstant teisminiam procesui baudžiamosiose bylose nebuvo pažeistos tarptautinių sutarčių nuostatos. Daugeliu atvejų Teismas konstatuoja, jog tokių pažeidimų nebuvo, tačiau Europos žmogaus teisių teismo Strasbūre priimti sprendimai ir pripažintos priimtiniomis šio teismo jurisdikcijai bylos prieš Lietuvą to nepatvirtina. Daugelyje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus nutarčių konstatuojama, kad tarptautinės sutarties – Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatos nebuvo pažeistos. Panašiai pasielgė ir žemesnės instancijos Lietuvos teismai. Tačiau straipsnio autorei pavyko rasti tiek Lietuvos Aukščiausiajame Teisme, tiek kituose teismuose nagrinėtų bylų, kuriose buvo pripažintos pažeistomis tarptautinių sutarčių nuostatos, pavyzdžių. Tačiau nepaisant to tenka konstatuoti, kad vienoda teisminė praktika taikant tarptautines sutartis Lietuvoje dar tik formuojasi.

Literatūra

1. **Bieliūnas E.** Bylos prieš Lietuvą Strasbūro institucijose // Lietuvos narystė Europos Taryboje. – Vilnius: Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras, 1999.
2. **Bieliūnas E.** Europos žmogaus teisių konvencijos interpretavimas ir Lietuvos teisės tradicijos // Teisės reforma Lietuvoje ir Lenkijoje ir Europos žmogaus teisių konvencija. Konferencijos medžiaga (1998 m. spalio 2–3 d.). – Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1998.
3. **Jarašiūnas E.** Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir konstitucinė justicija // Lietuvos narystė Europos Taryboje. – Vilnius, Lietuvos žmogaus teisių centras, 1999.
4. **Jennings R.** The Judicial Enforcement of International Obligations // Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. 1987. Band 47. No. 1.
5. **Stačiokas S.** Pasiruošimas stojimui į ES: Konstitucinio Teismo praktikos tarptautinis ir lyginamasis aspektai // Stojimas į Europos Sąjungą ir Konstitucija. Seminaro medžiaga (1999 m. birželio 29–30 d.). – Vilnius: Eugrimas, 2000.

6. **Stungys K., Vadapalas V.** Naujos teisinės praktikos galimybės: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // *Justicija*. 1996. Nr. 3.
7. **Teismų praktika**. 2001. Nr. 14.
8. **Lietuvos teismų praktika**. Apžvalgos, konsultacijos, nutarimai, sprendimai. (Civilinė teisė ir civilinis procesas 1991–1999 m.). – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2000.
9. **Yearbook of the International Law Commission**. 1950. Vol. 2.
10. **Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės** // *United Nations. Treaty Series*. Vol. 1155.
11. **Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija** // *Valstybės žinios*. 2000. Nr. 96–3016.
12. **Europos konvencija dėl informacijos apie užsienio teisę** // *Valstybės žinios*. 1996. Nr. 16–414.
13. **Vienos konvencija dėl diplomatinių santykių** // *Valstybės žinios*. 1999. Nr. 83–2455.
14. **Lietuvos Respublikos Konstitucija**, Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. – Vilnius: Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, 1996.
15. **Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas** // *Valstybės žinios*. 1999. Nr. 60–1948.
16. **Lietuvos Respublikos teismų įstatymas** // *Valstybės žinios*. 1994. Nr. 46–851.
17. **Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas** // *Valstybės žinios*. 1993. Nr. 6–120.
18. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo statutas** // *Valstybės žinios*. 1995. Nr. 36–887.
19. **Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas**. Oficialus tekstas su pakeitimais ir papildymais. – Vilnius, 2000.
20. **Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas** // *Valstybės žinios*. 2000. Nr. 74–2262.
21. **Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas** // *Valstybės žinios*. 2000. Nr. 19.
22. **Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 01 23 išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtąjo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“** // *Valstybės žinios*. 1995. Nr. 9–199.
23. **Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 10 17 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių“ 7 straipsnio ketvirtosios dalies ir 12 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“** // *Valstybės žinios*. 1995. Nr. 86–1949.
24. **Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo sutartis** // *Valstybės žinios*. 1994. Nr. 97.
25. **Sutartis tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų** // *Lietuvos aidas* (1991 m. liepos 31 d.). Nr. 149(5849).
26. **Susitarimas tarp Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Rusijos Federacijos Vyriausybės dėl socialinių garantijų teikimo tvarkos nuolat Lietuvos Respublikoje gyvenantiems Rusijos Federacijos kariškiams pensininkams** // *Valstybės žinios*. 1994. Nr. 23–368.
27. **Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose** // *Valstybės žinios*. 1994. Nr. 43–779.
28. **Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos, darbo ir baudžiamosiose bylose** // *Valstybės žinios*. 1994. Nr. 14–234.
29. **Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencija** // *Valstybės žinios*. 1998. Nr. 107–2932.
30. **Konvencija dėl užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo** // *Valstybės žinios*. 1995. Nr. 10–208.
31. **Lietuvos Respublikos ir Ukrainos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose** // *Valstybės žinios*. 1994. Nr. 91–767.

International Treaties in the Practice of Lithuanian Courts

*Doctoral Candidate E. Radušytė
Law University of Lithuania*

SUMMARY

The article consists of three parts. General characteristic on application of international treaties in Lithuania is presented in the first part. The legal system of Lithuania is based on supremacy of the Constitution of the Republic of Lithuania. The international treaties, which are ratified by the Seimas of the Republic of Lithuania, are a constituent part of the legal system of the Republic of Lithuania and have the same status as national law. In collision between ratified treaty and domestic law, a treaty is given superior legal force over national law. But treaties, which are not ratified, must not contradict national law. Therefore the application of such treaties shall be problematic.

The second part of the article analyses the application of international treaties in the practice of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. The Constitutional Court stepped the first steps on application of international treaties. At present the Constitution Court applies the international argumentation rather active. The Constitutional Court of the Republic of Lithuania follows multilateral and bilateral treaties, ratified and not ratified treaties by deciding, whether the laws and regulations adopted by the Seimas are in conformity with the Constitution, and whether the acts adopted by the President or the Government are in conformit with the Constitution. The Constitutional Court decides, whether international agreements of the Republic of Lithuania are in conformity with the Constitution too. There was only one conclusion on the compliance of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms with the Constitution of the Republic of Lithuania.

The third part of the article focuses on application of international treaties in practice of the Supreme Court of the Republic of Lithuania and other courts. The Supreme Court gives an interpretation not only to national courts how to apply international treaties, but also applies treaties itself. However, the author has to state, that the courts not yet often apply the international treaties in their practice.

